

УДК 006. 72

Л.Я. Кульчицька**СТАНОВЛЕННЯ БІБЛІОГРАФІЇ В УКРАЇНІ
ТА ЇЇ ЗНАЧЕННЯ ЯК ОДНІЄЇ ЗІ СКЛАДОВИХ
КУЛЬТУРИ**

Українська періодика має велику історичну та довідкову цінність. Протягом століть вона інформувала читачів і фахівців про твори українських авторів, виданих як в Україні, так і поза її межами. Бібліографія у періодиці, як складова літературного процесу, займає важливе місце у культурно-просвітньому просторі. Виникнення нових підходів бібліографування друкованих творів у періодичних виданнях припадає на другу половину XIX ст. У галицьких періодичних виданнях ці процеси відбувалися на тлі національно-політичного руху. Запропонована нижче інтерпретація є спробою відповісти на два питання, які неминуче постають при відтворенні загальної картини бібліографічної роботи періодичних видань Галичини: 1) яким способом вдавалося впливати на формування національної бібліографії; 2) що зумовлювало тенденцію до бібліографування творів друку в періодиці.

Книги накопичили величезний досвід людства, а зберегти його для нащадків спроможна бібліографічна інформація. Це тому, що бібліографія є специфічною формою діяльності, яка виникла у відповідь на потребу суспільства в інтенсивному використанні знань, зосереджених у книгах.

Давня Україна, запровадивши в себе друкарство, боронила волю свого друку. За даними І. Огієнка, в Україні початком друкарства слід вважати 1491 р. [2], і перше місце належить саме західним українцям. Зростання кількості книжок і друкарень, у свою чергу, викликало потребу в інформуванні про нові друкарні

та тогочасні видання. З історії книгодрукування відомо, що бібліографічна інформація про твори друку виникла раніше бібліографії [3].

У сучасному світі значення бібліографії для суспільного життя зростає. Нові покоління дедалі більше формують її як науку, що потрібна усім і в будь-якій справі: без послуг бібліографії не можуть обійтися ні науковці, ні господарники, ні освітяни. Вона стала важливим інструментом пізнання і практичної роботи, посередником між книгою і читачем, орієнтиром у книжковому океані. Допомогає в пошуках потрібної публікації, виданої тепер або кількості років тому в Україні чи за кордоном. Соціальна роль бібліографії обумовлена змістом і ритмом сучасного життя суспільства.

Про те, що людство навчилося користуватися бібліографічною інформацією задовго до того, як визначилися її природа, місце та значення у культурному житті суспільства, свідчать літературні пам'ятки, які дійшли до нас і відповідають сучасним уявленням про конкретні форми бібліографічного опису. Серед них, зокрема: списки книг на глиняних плитках (найдавніші, датовані 2000 р. до н.е., знайдені під час розкопок столиці Шумеру – Ніппури), уривки з “Таблиці тих, хто прославився в усіх науках і мистецтвах, а також й того, що ними написано” давньогрецького вченого і поета Каллімаха (III ст. до н.е.), вітчизняний список “истинных” та “ложных” книг в “Изборнике Святослава 1076 р.” та ін. Той, хто складав ці списки та переліки книг, займався, якщо вжити сучасну термінологію, бібліографуванням – підготовкою бібліографічної інформації для її подальшого практичного використання.

На нашу думку, визначення терміну “бібліографія” було нечітким. Саме слово “бібліографія” виникло за кілька століть до н. е. Спочатку термін означав *книгописання* (переписування книг), згодом – *опис книг*. Буквально переклад з грецької: *biblio* – книга і *grafo* – пишу [4, т.1, с.436]. Термін зник із загигеллю античної цивілізації на багато століть і відродився в Західній Європі у XVII ст., означаючи “книгописання”, тобто складання “інвентарів” і “списків” книжкових зібрань. У XX ст. сформульовано нове визначення терміну “бібліографія”. “Українська радянська енциклопедія” визначає так: “Бібліографія – галузь науково-практичної діяльності, завданням якої є бібліографічна інформація про

твори друку (або інші документи), з метою впливу на поширення їх у суспільстві” [4, т.1, с.437]. Проте у науково-популярній літературі часто вживається поняття бібліографії в розумінні “покажчик”.

Розвиток видавничої справи й книжкової торгівлі в Україні сприяли значному зростанню потреби у бібліографічній інформації про твори друку. У зв'язку з відсутністю до 1869 р. центральних органів, які б займалися бібліографуванням на державному рівні, цю велику роботу виконували вітчизняні газети та журнали [1].

Кількість українських періодичних видань постійно зменшувалася, тривалість існування кожного з видань була різною. Траплялося, що деякі з них функціонували лише декілька місяців через відомі переслідування українського слова. Сьогодні, вивчаючи українську періодику, ми визнаємо її багаторічним джерелом формування бібліографічної інформації.

Газети і часописи, які виходили в Галичині, звертали увагу читачів на нові видання, найвагоміші літературно-художні твори, видані як в українських центрах друкарства (Київ, Львів, Женева), так і за кордоном (Варшава, Прага, Софія). Бібліографічні матеріали містилися під рубриками “Критика та бібліографія”, “Нові книги”, “Літературні вісті”, “Оголошення” тощо. Бібліографія України, внаслідок пошуку кращої форми бібліографічного інформування, розвивалася з середини ХІХ – початку ХХ ст. Оскільки її було так безжально відкинуто за радянських часів, сьогодні вона має вагому історичну цінність.

Визначаючи роль бібліографії в суспільстві, чимало відомих учених, діячів культури, письменників підкреслювало, що чим розвиненіша, багатша й різноманітніша національна бібліографія, тим точніша, детальніша та яскравіша створена нею картина внеску народу в загальну скарбницю світової культури. І чим багатша бібліографія народу, тим швидше розповсюджуються культурні цінності в суспільстві.

У наш час високо оцінюються наукові роботи, озброєні добре розробленим довідково-бібліографічним апаратом, своєрідними “ключами” до тексту: систематичним, іменним, предметним та іншими допоміжними покажчиками.

Українські друковані органи взяли на себе відповідальність інформувати про українське друковане слово читацький загал. Ця інформація подана у формі бібліографічних списків вида-

вничо-книготорговельного характеру, бібліографічних оглядів, різноманітних рекламних оголошень про вихід друкованої продукції, рецензій на нові видання. Особливо активно розвивалася українська видавничо-книготорговельна бібліографічна інформація.

У розвитку української бібліографії в Галичині важливу роль відіграли видання Івана Тиктора, які розпочали щоденник "Новий Час" (1923–1939) і газета "Наш Прапор" (1932–1939). Львівський період видавничої діяльності І. Тиктора (1923–1939) [5] був, на думку дослідників, найяскравішим і найпліднішим. Завдання налагодити бібліографічне інформування (переважно книготорговельну бібліографічну інформацію про українську книгу і періодику) взяли на себе друковані органи Івана Тиктора – періодичні видання, книжки, календарі: "Золотий Колос", "Календар для всіх", "Календар "Комара", "Народна Справа", "Народна Бібліотека", "Українська Бібліотека", "Історична Бібліотека", бібліотека "Ранок". Особливістю бібліографічної інформації у виданнях І. Тиктора є те, що вона зорієнтована як на численні читальні товариства "Просвіти", гуртки "Сільського господаря", які були майже в усіх селах Галичини, так і на покупців у Львові та інших містах. Книготорговельні оголошення у тикторівських виданнях були достатньо оперативними, доступними, масовими, і тому їх значення для розвитку книготорговельної бібліографії цього періоду важко переоцінити.

У тикторівських газетах знаходимо поточну, перспективну, а іноді і ретроспективну інформацію про передплату на періодичні видання, вихід нових книг, бібліографічні огляди. Доволі поширеними були огляди окремих книжок і періодичних видань, постійно друкувалася інформація про вихід видань серії "Українська Бібліотека". Приділялася увага виданням "Рідної школи", "Червоної калини", "Сільського господаря", "Книгозбірні Вістника" та ін. видавництва. На обкладинках "Української Бібліотеки", "Історичної Бібліотеки" та "Бібліотеки "Ранок" систематично друкувалися повні списки виданих книжок із зазначенням автора, назви та ціни. У книжці "Усмішки: вибір сучасної української гуморески" (упорядник Є. Пеленський, 1935 р.) наприкінці подано список авторів з короткими автобіографічними даними, а також бібліографічний перелік їхніх творів, що робить видання цінними для фахівців.

Заснований І. Тиктором концерн “Українська Преса” об’єднав кращі творчі сили краю і разом з “Просвітою”, “Рідною школою” й іншими інституціями сприяв розвитку української літератури та зростанню освіченості українців, виховував у них патріотичне почуття, віру в свої сили, готував до боротьби за власну державу.

Підсумовуючи, слід підкреслити, що видання І. Тиктора зробили вагомий внесок у розвиток видавничо-книготорговельної бібліографії в Україні. Важливо, що, незважаючи на всі утиски в минулому, українська самобутня культура не загинула, і тикторівські видання активно готували благодатний інтелектуальний ґрунт, на якому відроджувалася українська бібліографія.

1. Библиография. Общий курс./ Под ред. О.П.Коршунова. М., 1981. 2. Огієнко І.І. Історія українського друкарства. К., 1994. 3. Осипов В.О. Книготорговая библиография. М., 1984. 4. Українська Радянська Енциклопедія. К., 1977. 5. Якимович Б. Видавець Іван Тиктор: життєвий шлях і громадська діяльність // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність: Зб. наук. праць Інституту українознавства ім. І.Крип’якевича. Львів, 1997. Вип. 3–4. С.338.